



УДК 746.2:391-055.2] (477.8) "19/21"

Олена КОЗАКЕВИЧ

ЛОКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОКУТСЬКИХ НАРОДНИХ В'ЯЗАНИХ ТА МЕРЕЖИВНИХ ВИРОБІВ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ОЧІПКИ

Вперше розглядаються локальні особливості покутських народних мереживних очіпків кінця ХІХ — поч. ХХІ ст. — у контексті традиційного вбрання Покуття. В основі вивчення способів носіння, типології, технік виготовлення і художніх ознак чепців — авторські польові дослідження на Покутті упродовж 2012—2016-х років. Уперше в науковий обіг введено відомості від респондентів про покутські очіпки, світлини давніх та сучасних артефактів. Одна з головних наукових знахідок — фіксування техніки плетіння для мереживних очіпків покутянок.

Ключові слова: головний убір, перемітка, хустина, очіпок, зачіска, типологія, очіпок-збірник, плетіння голкою, в'язання гачком, локальні особливості, художні ознаки, традиція.

© О. ФЕДОРЧУК, 2017

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 1 (133), 2017

В'язані та мереживні вироби — оригінальні компоненти народного вбрання на Покутті, які вирізняються типологічним розмаїттям, техніками виготовлення та декором. Сусідство з культурами інших субрегіонів вплинуло на художньо-стильові особливості одягу в етноконтактних зонах; багатовікові традиції і новітні віяння створили синтез «архаїчного» та «модернового», що проявилось у формах, способах носіння покутської ноші та локальних особливостях її декору. Усі ці тенденції яскраво розкрилися у традиційному одязі, зокрема — у в'язанні та мереживі Покуття кінця ХІХ — поч. ХХІ століття. В оздобленні сорочок використовували технологічні прийоми вишивання — «вирізування», «виколуювання», «мережки», «змережування». Доповнення до взуття та наручні доповнення прикрашали в'язаним барвистим візерунком та фактурним технологічним орнаментом. Ткані й плетені пояси завершували мистецькими тороками і китицями.

Мета запропонованої статті — дослідження локальних декоративних особливостей окремих типів покутських в'язаних та мереживних головних уборів кінця ХІХ — поч. ХХІ ст., а саме — очіпків — як самобутнього художнього явища народного мистецтва Покуття. Новизна праці — вперше введено у науковий обіг відомості про побутування мереживних очіпків, способи носіння з іншими типами завою голови, техніки їх виготовлення та локальні варіанти оздоблення, які були отримані під час мистецтвознавчих експедицій та індивідуальних відряджень упродовж 2012—2016-х років. Теоретичні висліди проілюстровано низкою світлин з польових розвідок авторки та ілюстративних збірок низки музеїв і приватних колекцій.

Огляд літератури¹ та джерельна база. Покутські мереживні очіпки кінця ХІХ — поч. ХХІ ст. вивчаємо у контексті традиційного вбрання [14], яке, на відміну від фольклорних та історико-краєзнавчих студій, мало досліджене [8]. Довший час Покуття розглядали як частину Західного Поділля, Прикарпаття, Карпат, Північної Буковини [15], що значною мірою вносило плутанину та ускладнювало акцентувати увагу на типології і локальних особливостях власне одягу покутян.

Наприкінці ХІХ — поч. ХХ ст. описи покутського вбрання знаходимо переважно в працях етнографічного характеру (Я. Головацького, К. Мроч-

¹ Детальний огляд літератури за темою дослідження буде проведено в окремій публікації.

ки). Про в'язані та мереживні вироби — лише опосередковані (або відсутні взагалі. — О. К.) згадки. Важливим фактологічним джерелом для нашого дослідження стали матеріали низки етнографічних виставок зазначеного періоду.

Зацікавлення народним одягом покутян, зрештою, як і декоративним мистецтвом загалом, актуалізувалося наприкінці ХІХ ст. після виходу у світ багатотомної праці Оскара Кольберга, а саме — «Покуття. Образ етнографічний» (1882) [44]. Значна її частина ґрунтується на матеріалах Етнографічної виставки, яка відбулася у Коломиї 1880 р. [47; 37; 22; 23; 17; 43] та, відповідно, польових розвідок самого етнографа. Важливим є фіксування автором комплексів вбрання багатьох сіл Покуття з детальним описом компонентів одягу та її декором. Згідно цих описів ми можемо умовно провести порівняння побутування покутського вбрання від кінця ХІХ ст. і до сьогодення, простежити та проаналізувати зміни типів, матеріалів і оздоблення чоловічого й жіночого одягу (дрібною шляхти, міського і селянського) окресленого періоду. На Етнографічній виставці експонували декілька в'язаних та мереживних виробів: шапки, пояси, вовняні рукавиці [44, с. 41; 43, с. 6; 47], нитяний білий чепець для молоді [44, с. 41; 43, с. 6; 47].

На коломийській Господарсько-промисловій виставці цього ж 1880 р., улагодженій членами Товариства ім. Качковського [28], було представлено три в'язані шапки і «камизельку» [3, с. 41]. Особливу увагу з огляду на мистецьку і естетичну цінність та професійність виконання привернули роботи Ольги Шухевич з Тишківців, яка виготовила мереживні вставки, в'язані гачком: тонкі, делікатні, наче шовкові, а структура вирізнялася рівномірним укладом петель, нагадуючи машинну роботу [3, с. 47].

На Першій українській хліборобській виставці 1909 р. у Стрию було експоновано кілька в'язаних і мереживних артефактів: чотири пари «нарукавців» та рукавиці з Печеніжина [7]. Окремі з них було передано до музею НТШ у Львові [7; 27].

Народне вбрання гуцульсько-покутського пограниччя розглянуто у праці Яна Фальковського (1938) [42], яка базується на польових студіях автора. Є цікаві згадки про жіночі чепці твердої човникоподібної форми, на які одягали куповані в Угорщині (Чехословаччині) хустини; жінки вкладали на голову чепець

(«опаску») з паперу; доповненням до жіночого взуття були «капчурі», «капці» з білої та чорної вовни.

Важливу фактологічну та ілюстративну інформацію знаходимо в періодичних виданнях 1920—1930-х рр.: «Жіноча доля» (Коломия, 1926—1939), «Нова Хата» (Львів, 1925—1939), «Діло» (Львів, 1880—1939). У цей період відроджується і посилюється зацікавлення до українського традиційного вбрання, покутського зокрема, що проявилось у різноманітних вечорах народної ноші, збирацькій та просвітницькій діяльності представниць прогресивного українського жіноцтва.

Від середини ХХ ст. в'язані та мереживні вироби з теренів етнографічного Покуття спорадично розглянуто у контексті комплексного дослідження українського народного одягу Прикарпаття, Поділля, Північної Буковини. В одному з перших видань другої пол. ХХ ст. — «Вбрання» із серії «Українське народне мистецтво» (1961) [38] — згадка про в'язані смугасті пояси з Прикарпаття.

У монографічному дослідженні Катерини Матейко «Український народний одяг» (1977) [21] покутське вбрання опрацьовано як частина одягу подільського Подністров'я [21, с. 185] і частково Прикарпаття [21, с. 190]. Є згадки про очіпки, однак без зазначення часу їх побутування, локації та способів виготовлення і декору. Мереживних покутських не згадано, чи, принаймні не акцентовано на цьому уваги. Способи оздоблення (мережання, вирізування, способи з'єднання деталей рукава зі станком жіночої сорочки «змережування») [21, с. 184] авторка фіксує у розділі про сорочки. Відсутня інформація і про в'язані вироби покутян (нараквиці, рукавиці, холявки, капчурі).

У колективній праці «Український народний одяг» під редакцією Лідії Бурачинської (1992) [39] покутське вбрання вивчено переважно у контексті подільського [39, с. 93—112] і частки північно-буковинського [39, с. 113—124]. Відомості про наш предмет дослідження практично відсутні. Окрім того, не вказано хронологічні межі побутування певного типу вбрання чи особливостей декору, а також не означено локальні відміни. Наприклад, згадано лише жіночі полотняні чепці на кибалці, мережаний («циркований») поділ чоловічої сорочки і штанив. Про мереживні очіпки чи в'язані вироби — жодних відомостей.

Локальні особливості покутської народної одяжі, зокрема мереживного оздоблення, розглянуто у працях Тамари Ніколаєвої: у розділі «Одяг» колективного історико-етнографічного дослідження «Поділля» (1994) [29, с. 260—282]; у монографії «Історія українського костюма» (1996) [30] та у доповненому і багато проілюстрованому виданні, яке вийшло у світ майже через десять років — «Український костюм. Надія на ренесанс» (2005). Однак варто зазначити, що Покуття як окремішня етнотериторія [історико-етнографічна територія], як і в попередніх дослідженнях (і цієї авторки, і вищезазначених авторів зокрема. — О. К.), не розглядається. Традиційне вбрання покутян вивчено у контексті подільського [29] (надністрианський варіант) та карпатського. Авторка фіксує окремі типи чоловічого та жіночого одягу, елементи крою та декору (кручений рукав, мереживо-«цирка», вишиття білим по білому на Снятинщині). Проте відомості про в'язані вироби та [мереживні] очіпки повністю відсутні у цих працях.

Фрагментарні відомості про покутське мереживо подано у монографічному дослідженні про народне вбрання Майї Білан та Галини Стельмашук «Український стрій» (2000 [1], 2011 [2]). Здебільшого йдеться про ажурні оздоби на жіночих сорочках (Снятинщина), виконаних вишивальними технологічними прийомами. Про мереживні очіпки та в'язані вироби — жодної згадки.

Народний одяг Покуття описує Оксана Косміна у праці «Традиційне вбрання українців» (2011) [16]. Згадано про вишивку «білим по білому», «вирізування» та «виколювання»; в'язані «капчури» з постолами. Однак не вказано територію поширення таких виробів, не розглянуто їх типологічні та художні особливості. Про мереживні очіпки, доповнення до взуття, наручні доповнення — інформація відсутня.

Покутський народний одяг кінця XIX — середини XX ст. апробовано у низці публікацій, а згодом — у дисертації Христини Нагорняк «Художньо-конструктивні особливості народного вбрання на Покутті кінця XIX — середини XX століття (Історія, типологія, художня система строю» (2012) [24]. Однак, історіографію покутського вбрання опрацьовано досить побіжно (2008) [25]: не вказано праці низки авторів кінця XIX — першої третини XX ст. та матеріалів періодичних видань 1920—1930-х рр., не

проаналізовано каталоги відомих етнографічних виставок. У наступній статті (2011) [26] це ж питання історіографії розглянуто дещо ширше.

На рубежі XX—XXI ст. з'являється низка історико-культурологічних, науково-популярних, краєзнавчих публікацій, монографій та часописів, де є дані про народне вбрання Покуття. Про в'язані і мереживні вироби — фрагментарні відомості, які здебільшого характерні описовістю, однак вони уможливають зафіксувати власне локальні особливості побутування зазначених типів ноші покутян, що почасти відсутні у попередніх монографіях [4; 9; 18; 19; 32; 40; 41].

В історико-культурологічному виданні «Покуття. Історико-етнографічний нарис» (2010) [31] та в історико-етнографічному нарисі «Снятинщина» (2014) [36] давні світлини покутських народних типажів у традиційній одяжі дають можливість візуально простежити локальні ознаки, компонування типів одягу, способи декору тощо. Однак мистецтвознавчий аналіз особливостей вбрання, як в'язаних і мереживних виробів на Покутті зокрема, у цих працях відсутній.

На поч. XXI ст. вийшла друком низка мистецьких альбомів, де подано зразки покутської вишивки (автентичні та авторські), одяжі, світлини народних типажів у місцевому вбранні, нариси про одяг покутян тощо. Одне з таких видань — «Покутські вишивки Прикарпаття» Ірини Свйонтек (2013) [33], яке ґрунтується на польових матеріалах авторки, зібраних упродовж 1970—2010-х років. З-поміж розмаїття назв технік та орнаментів знаходимо відомості про мережку, змережувальні шви та варіанти вишивки білим по білому.

Для ґрунтовнішого аналізу опрацьовано низку праць з історії українського одягу, народного текстилю, орнаментики (І. Гургули, С. Сидорович, О. Кульчицької, О. Никорак, О. Олійник, М. Селівачова, Р. Захарчук-Чугай, Б. Бойчука, І. Федів та ін.).

Огляд літератури кінця XIX — поч. XXI ст. засвідчив відсутність наукових напрацювань про мереживні очіпки покутянок, що дає підстави говорити про актуальність і новизну запропонованої статті. Також це підкреслює назрілу необхідність комплексного вивчення типології та художніх особливостей в'язаних і мереживних виробів на Покутті, зрештою, як і покутської ноші зокрема.



Іл. 1. Весільне фото, 1920—1930-ті рр., с. Дилівці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл., з приватної збірки, 2013 (Публікується вперше)



Іл. 2. Весільне фото, 1920—1930-ті рр., с. Белелуя Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. З музею-світлиці ЗОШ I—II ступенів, 2013. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 3. Весільне фото, 1920—1930-ті рр., с. Дилівці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл., з приватної збірки, 2013 (Публікується вперше)

Основною джерельною базою для написання цієї статті послуговували польові матеріали авторки (інформація від респондентів, фіксація артефактів, світлини народних типажів у традиційному вбранні), зі-

браних та опрацьованих під час колективних мистецтвознавчих експедицій та індивідуальних відряджень на етнографічне Покуття упродовж 2012—2016-х рр. у складі наукових співробітників Інституту народознавства НАН України. За цей період взято інтерв'ю у понад 150 респондентів із 83 населених пунктів, опрацьовано збірки 45 музеїв різних рівнів та приватних колекцій, зафіксовано тисячі світлин (далі — ПМА).

Зокрема, це фондові збірки Музею етнографії та художнього промислу у Львові Інституту народознавства Національної академії наук України (далі — МЕХП ІННАНУ), Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття у Коломиї (далі — НМНМГП), Національного музею ім. митрополита Андрея Шептицького у Львові (далі — НМЛ), Національного музею українського народного декоративного мистецтва у Києві (далі — НМУНДМ), Музею народної архітектури і побуту «Шевченківський гай» ім. Климентія Шептицького у Львові (далі — МНАПЛ) та приватні: Сергія Пасіченка (м. Коломия), Галини Гафійчук (с. Глушків Городенківського р-ну), Богдана Петричука (с. Бабин Косівського р-ну), Романа Білика (м. Заболотів Снятинського р-ну). Авторка висловлює щире подяку дирекції, працівникам фондів музеїв та власникам колекцій за співпрацю.

Головні убори. Очіпки. У XIX — упродовж першої пол. XX ст. на Покутті, зрештою, як і повсюдно на українських землях та в сусідніх слов'янських культурах зокрема, у комплексах жіночого вбрання побутовали мереживні очіпки.

Очіпок («чїпець», «чїпец», «чїпец», «чупець») — жіночий убір голови у вигляді [ажурної] шапочки, визначальний маркер сімейного стану та обов'язковий атрибут заміжньої жінки [12; 34; 35; 20; 5; 6]. Покутські чепці мали багато спільних ознак з аналогічними виробами порубіжних етнотериторій (Опілля, Західне Поділля), однак певною мірою відрізнялися формою, техніками виготовлення та декором (навіть у межах етнографічного Покуття) [13].

Символіка, функції та способи носіння. Згідно з весільними звичаями та народною обрядовістю, уперше нареченій клали очіпок під час весілля [34; 35; 5], що засвідчувало її перехід зі стану нареченої у стан заміжньої жінки. З цього часу за традицією вона не мала права «світити волосом» на людях і була зобов'язана

носити «чіпець» аж до смерті². «Дівчина завжди носила косу і ленточка мала бути зав'язана. А коли вийшла заміж, то обов'язково надівали їй чепець. І вона вже не мала права той чепець скігати, аж поки не помирала. І в тому чепці мали поховати»³; «А носили, доки жили. Бо вже без нього жінка не мала права ходити. І в хаті в ньому ходила, а зверху носила платину. Баби, то в чіпцях ходили. А молодьож вже не! І в тому очіпку ховали, так!»⁴.

Очіпок головним чином закладали тоді, коли молода вже приходила до хати молодого (переважно на другий день весілля)⁵. Спершу «розбирали» весільний вінок, який акумулював у собі звичаєвість, символізм, обереговість, а також естетичність та мистецьке вирішення (Іл. 1; Іл. 2; Іл. 3). Функцію закладання очіпка («очіпини») виконувала мама молодого (свекруха)⁶, дуже часто — молодий, інколи — сільська жінка, яка була щаслива у подружньому житті⁷: «Так, носили чепці! То ще в 1940-х роках носили, коли віддавала си (вийшла заміж в 1943 р. — О. К.). То як мене привезли до нього (молодого. — О. К.), то розібрали і тим (чіпцем. — О. К.) вкрили голову. То мені чоловіча неня поклала. Фустинів зав'язали назад. А волосся заплітали — кіску тут і тут, коло вуха. І так складали і клали той чіпець на голову. Цей чіпець я на смерть маю»⁸; «Коли виходила заміж, знімали вінка, і тоді вже кладуть чепець. Молодий кладе»⁹; «То як прийшли від шлюбу (заміж вийшла 1948 р. — О. К.), зараз

вже молодий прийшов за мнов, мене забрали вже туди до нього. Розібрали мене з вінка, з тих стонжок, і поклали тоді мені чіпець на голову. То мама його клала»¹⁰; «То жінка, як си віддає, то на голову зав'язували, то мама молодого зав'язувала. Тоді кладуть чепець. Я довго з ним ходила! То аж голова боліла!»¹¹; «То молодій, коли вже заміж вишла, вдома в молодого одівали (очіпок. — О. К.). Молодий сідав на лавку, молода йому на коліна, а мама молодого знімала той весільний вінок і клала платину»¹²; «Брати розплітали молодій коси, і заплітала сваха. А очіпок клали, коли вже зав'язували. Молоду розплетут, заплетут тут коси з волосся, і вже зав'язували хустку. Очіпок вже весь час не носила. Коли жінка вмирала, то зав'язували той очіпок»¹³.

Під час «очіпин» відбувався обряд «обрізання коси», «обрубвання коси» [5; 6]. Однак від кінця XIX — і упродовж XX ст. принцип традиційного обрізання волосся дещо змінювався. Наприклад, О. Кольберг фіксує, що наприкінці XIX ст. у Чортівці заміжні жінки обрізали волосся завдовжки «по шию», а решту ховали під «кичку», на яку одягали чепець [44, с. 39]. Однак, розглядаючи головний убір нареченої з Ясенів Пільного, автор зазначає, що заплітають «на гладко» дві кіски, якщо не обрізали по шию, як то було колись заведено [44, с. 41]. Очевидно, що традиція залишати довге волосся після одруження укорінилася у повсякденній звичаєвості покутянок у XX ст., що засвідчують наші польові матеріали. Волосся вже не обтирали, а заплітали у дві кіски і закладали під «чіпець». Якщо волосся було закоротке, то зі смужок тканини робили «уплітки», вплітали у коси і доплітали на потрібну довжину¹⁴.

² ПМА. Зап. від Захарук Ганна Іванівна (1943 р. н.), с. Задубрівці Снятинського р-ну Івано-Франківська обл., 2015.

³ ПМА. Зап. від Ткачук (Ліновська) Ганна Михайлівна (1932 р. н., уродж. с. Жукотин), с. Велика Кам'янка Коломийського р-ну, 2013.

⁴ ПМА. Зап. від Захарук Ганна Іванівна (1943 р. н.), с. Задубрівці Снятинського р-ну Івано-Франківська обл., 2015.

⁵ ПМА. Зап. від Савчук Іван Іванович (1925 р. н.), с. Задубрівці Снятинського р-ну. 2015.

⁶ ПМА. Зап. від Чеплик Марія Миколаївна (1928 р. н.), с. Підвисоке Снятинського р-ну. 2015.

⁷ ПМА. Зап. від Ткачук (Ліновська) Ганна Михайлівна (1932 р. н., уродж. с. Жукотин), с. Велика Кам'янка Коломийського р-ну, 2013; Германчук Ганна Федорівна (1934 р. н.), с. Ганьківці Снятинського р-ну, 2015.

⁸ ПМА. Зап. від Синюк (Мухорук) Анна Василівна (уродж. с. Топорівці, 1923 р. н.), с. Торговиця Городенківського р-ну, 2012.

⁹ ПМА. С. Белелуя Снятинського р-ну, 2013.

¹⁰ ПМА. Зап. від Княгницька (Дібровська) Емілія Іванівна (1929 р. н.), с. Підвисоке Снятинського р-ну, 2015.

¹¹ ПМА. Зап. від Шевага Анна Яківна (1932 р. н.), с. Незвисько Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., 2014.

¹² ПМА. Зап. від Германчук Ганна Федорівна (1934 р. н.), с. Ганьківці Снятинського р-ну Івано-Франківська обл., 2014.

¹³ ПМА. Зап. від Трибних Ганна Михайлівна (1933 р. н.) с. Сокирчин Тлумацького р-ну, 2014.

¹⁴ Під час опитування респондентки категорично заперечували обрізання волосся, а, навпаки, наголошували на тому, що воно має бути довге. Лише в окремих випадках літні жінки були змушені вкорочувати «волос», переважно з причин хвороби, «...бо боліла голова від затягнутих



Іл. 4. Спосіб укладання косичок під очіпок: Волосся вже не обтинали, а заплітали у дві кіски і закладали під «чіпець». На фото — Шевага Анна Яківна (1932 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл., 2014. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 5. Спосіб укладання косичок під очіпок: укладали у протилежні сторони (справа на ліво і зліва на право) на потилиці. На фото — Шевага Анна Яківна (1932 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл., 2014. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)

Косички укладали у протилежні сторони (справа на ліво і зліва на право) на потилиці, закручували на-

кос». Говорючи про це, жінки дуже жалкували і ніби вибачалися, що в такий спосіб вони порушили традицію.

вколо голови «віночком» і фіксували з боків над вухами¹⁵ (Іл. 4; Іл. 5; Іл. 6). Інколи для закладених кісок в очіпках на скроневих ділянках робили спеціальний об'єм («вуха») (Іл. 7). При закладанні такого «чіпця»-збірника вуха залишалися відкритими (Іл. 8). «То чіпці так брали, кіски довкола, а потім клали чепці і обв'язували нитками ззаду, шоби не зсувалися. А косички, то одну так в'єжете, другу так, і поза вуха засувала, вуха були відкриті»¹⁶; «А я носила, коли віддавалася. То чепець давали, а потім фустку. А потім ше носила! Той чепець тримав коси. То заплітали дві коси. То робили такі заплітки. То доплітали аби стало тут»¹⁷; «І кіски отак по боках заплітали. Якшо коротке волосся було, то робили заплітки. То така червона волічка була. І то кіска одна тудя, а друга тудя»¹⁸; «І кіски так вкладали — одня тудя, а другу тудя. Після весілля волос не обрубували, не! Кіски виплітали»¹⁹; «Волосся заплітала в дві кіски, доплітала для довжини заплітками»²⁰.

Окрім символічної та обрядової очіпки виконували і практичну функцію — притримування волосся, захист інших головних уборів від бруду. Власне, як вже було зазначено, покутянки на голові укладали дві кіски і ретельно фіксували їх ажурним «чіпцем», щоб не було видно «волоса» і «волос в очі не ліз». Сітчаста «дзюркована» структура дозволяла «дихати» волоссям, оскільки жінки носили такі вироби практично щілодобово, а то й тижнями. За відсутності можливості щоденного догляду за волоссям його мазали нафтою (з метою гігієни), змащували жиром (щоб добре трималося) і затягували очіпком. «Чупець» також добре тримав хустину, щоб не зсувала, і оберігав її від частого забруднення. Зазначимо, що в селах наддністрянського Покуття (сс. Монас-

¹⁵ Подібний спосіб закладання кіс під очіпок побутував на східному Опілі, Західному Поділлі.

¹⁶ ПМА. Зап. від Чучман Марія Василівна (1937 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького, 2014.

¹⁷ ПМА. с. Гавриляк Городенківського р-ну, 2014.

¹⁸ ПМА. Зап. від Захарук Ганна Іванівна (1943 р. н.), с. Задубрівці Снятинського р-ну Івано-Франківська обл., 2015.

¹⁹ ПМА. Зап. від Гуцуляк Марія Михайлівна (1920 р. н.), с. Серафимці Городенківського р-ну, 2016.

²⁰ ПМА. Зап. від Головацька Марія Василівна (1953 р. н.), с. Підвисоке Снятинського р-ну, 2015.

тирок, Угнів, Незвисько, Лука, Городниця, Гавриляк, Тишківці, Торговиця Городенківського р-ну; Белелуя, Дилівці, Задубрівці, Ганьківці Снятинського р-ну) старожили залишалися вірній цій традиції навіть до поч. ХХІ століття. «Ті чепці моя мама весь час носила, ніколи фустку не зав'язувала без чіпця»²¹; «І моя мама носили (1910—1994). То, жеби кіски не падали. То клали кіски так наперед, закегали так як торбинку на голову. І тут такий був шнурочок, зкегали і так замотували. А фустку поверха»²²; «То мама (свекруха. — О. К.) ше волос собі мастили таким маслом (у 1970—1980-х рр. — О. К.) , і тоді той волос не розлітався»²³; «То ше я, як віддалася, то ше той чіпець носила. То такий плетений був з ниток. Ото так той чепчик на голову надівали жеби з-під фустки не видно було. Кіски отак замотували, вони в мене були. Одна кіска тут, друга тут — і завивали»²⁴; «Мама (свекруха. — О. К.) мали такий чіпець. То сіточка така. То тут було вишитим таким червоненьким на полотні, а тут сіточка така. Мама носила собі приблизно кожен день. І казали, шо хустка не соваєтьса. Мама заплітала дві косички — косичка тут, і косичка тут. Але ше вплітала такі ниточки в волосся, шоби довші були. І так цілий тиждень мама не чесала голову. То була в чіпцеві, і в хусточці. Ну хіба шо тут могла трохи гребінцем зачесатися, таким роговим. А субота приходила, то мама мили си, чесали си, і так було на цілий тиждень»²⁵; «Мама носила чіпець. І баба носила. На голову то якось затягалося, а зверху хустина. Так, шоби волосся не видно було. Так в нас ходили ...»²⁶; «Очіпки колись носили... Жінка, котра си віддаст, брала його під хустку. То сітка така була. З ниток плели, але

²¹ ПМА. Зап. від Білоголовка Анна Павлівна (1928 р. н.), с. Городниця Городенківського р-ну, 2016.

²² ПМА. Зап. від Бордейчук Євдокія Григорівна (1943 р. н.), с. Незвисько Городенківського р-ну, 2014.

²³ ПМА. Зап. від Вівчарик Євдокія Федорівна (1939 р. н.), с. Незвисько Городенківського о р-ну, 2014.

²⁴ ПМА. Зап. від Герасим'юк Євдокія Михайлівна (1940 р. н.), с. Ісакове Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл., 2014.

²⁵ ПМА. Зап. від Раковецька Любов Михайлівна (1958 р. н., уродж. с. Лука Городенківського р-ну), с. Незвисько Городенківського р-ну, 2014.

²⁶ ПМА. Зап. від Кульчинська Марія Дмитрівна (1931 р. н.), с. Тишківці Городенківського р-ну, 2012.



Іл. 6. Спосіб укладання косичок під очіпок: якщо волосся було закоротке, то зі смужок тканини робили «уплітки», вплітали у коси і доплітали на потрібну довжину. На фото — Шевага Анна Яківна (1932 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл., 2014. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 7. Очіпок з «вухами», 1930-ті рр., власність Тимчук Параски Остапівни (1930 р. н.) — на фото, належав її мамі с. Белелуя Снятинського р-ну Івано-Франківської обл., 2013. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 8. Спосіб носіння «чепця» з відкритими вухами, власність Паращук Параски Василівни (1923 р. н.) — на фото, чіпець її мами (1921—2010), с. Тишківці Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., 2012. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 9. Заміжні покутянки в перемітках, 1910-ті рр., с. Глушків Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Приватна колекція Галини Гафійчук, 2016 (Публікується вперше)

не таких, як тепер. З таких, що самі робили. Були вибілені, і не вибілені»²⁷.

²⁷ ПМА. Зап. від Трибних Ганна Михайлівна (1933 р. н.), с. Сокирчин Тлумацького р-ну, 2014.

На Покутті ажурний чепець носили завжди у поєднанні з іншими типами завою голови — «рантухом», «переміткою» [44; 42; 46, С.496], «фусткою» [12] та зачіскою відповідно. Цей спосіб поєднання очіпка і *перемітки* наприкінці ХІХ ст. зафіксував О. Кольберг: в околицях Городенки наречені носили нитяний чепець, на який завивали перемітку [44] (Іл. 9). Такий архаїчний рушнікоподібний завій вийшов з ужитку у 1920—1930-х рр., однак в окремих селах наддністрянського Покуття його ще носили до середини, а то й до 1950—1960-х років. «Перемітки носили, то так як рушник. По краю мала узори. І чіпець носили. То плетений такий був. Так ріденько. Та плели жінки собі. То саме плетене було так густенько. Такі дірочки були. А тут так обшитий білим полотнцем, так клали, ниточку засильовали і так стягували. Тут кіски заплітали, збоку»²⁸; «Перемітки носили, чіпець носили. То такий був кругленький, як берет тепер, плетений так ріденько з білих ниток»²⁹; «На голову перемітку носили, ше моя бабка, мама вбирала, і не раз. Вінки давали, коли заміж дівчина виходила. Чіпці теж носили, моя мама носила, так під фустку, під перемітку. То такий плетений був, як напатка (сітка для рибальства. — О. К.). Але то було густіше плетено. Дірочки такі»³⁰.

Від поч. ХХ ст. в одязі покутянок поширюються *хустини* («фустки»³¹, «платини»³²) — з тканин домашнього та промислового виготовлення, які заміжні жінки зав'язували «по-молодицьки», «по-молодицьки» (Іл. 10)³³: над чолом хустку пов'язували

²⁸ ПМА. Зап. від Шлемко Анна Гаврилівна (1930 р. н.), с. Белелуя Снятинського р-ну, 2013.

²⁹ ПМА. С. Белелуя Снятинського р-ну, 2013.

³⁰ ПМА. Зап. від Білоголовка Анна Павлівна (1928 р. н.), с. Городниця Городенківського р-ну, 2016.

³¹ ПМА. Зап. від Миронюк Марії Михайлівни (1924 р. н.), с. Тучапи Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.; Чеплик Марії Миколаївни (1928 р. н.), с. Підвисоке Снятинського р-ну; Івасюк Марії Миколаївни (1941 р. н.), с. Іванківці Кіцманського р-ну Чернівецької обл. 2015; ПМА. Зап. від Книщук (Лесик) Ганна Григорівна (1933 р. н.), с. Олешів Тлумацького р-ну. 2014.

³² ПМА. Зап. від Ткачук Євдокії Михайлівни (1939 р. н.), с. Задубрівці Снятинського р-ну, 2015.

³³ ПМА. Записано від: Паращук Параска Василівна (1923 р. н.), с. Тишківці Городенківського р-ну, 2012; Кульчинська Марія Дмитрівна (1931 р. н.), с. Тишківці

доволі низько — заледве не по лінії брів, що у такий спосіб повністю (або майже повністю) закривало очіпок³⁴. Довші ж кінці фіксували на потилиці по верх «фустки» і випускали їх на плечі. Зимовий варіант часто передбачав носіння двох хусток: нижню завивали власне «по-молодицьки», а зверху пов'язували по під бороду другу, обвиваючи навколо го-

Городенківського р-ну, 2012; Новосельська Ганна Іванівна, при бл. 1940 р. н., с. Торговиця Городенківського р-ну, 2012; Собяк Михайло Миколайович (1963 р. н.), с. Джурків Коломийського р-ну; Ткачук (Ліновська) Ганна Михайлівна (1932 р. н., уродж. с. Жукотин), с. Велика Кам'янка Коломийського р-ну; Григорук Юстина Олексівна (1923 р. н.), с. Струпків Коломийського р-ну, 2013; Філевич Анна (1951 р. н.), Савчук Анна (1956 р. н.), с. Лука Городенківського р-ну; Голоднюк Марія (1958 р. н.), с. Гавриляк Городенківського р-ну; Дуплава Марія Іванівна (1947 р. н.), с. Назаренково (Чортовець) Городенківського р-ну; Карп'як Іван Михайлович (1936 р. н., родом з Косівщини), с. Бортники Тлумацького р-ну; Цибик Розалія (1937 р. н.), с. Одаїв Тлумацького р-ну.; Герасим'юк Євдокія Михайлівна (1940 р. н.), Костюк Олеся Михайлівна (1945 р. н.), Бойчук Параска Василівна (1946 р. н.), с. Ісакове Тлумацького р-ну; Гритчин Параска Андріївна (1926 р. н.), с. Нижнів Тлумацького р-ну; Осташ Софія Василівна (1933 р. н.), с. Стриганці Тисьменицького р-ну; Чучман Марія Василівна (1937 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького р-ну; Шевага Анна Яківна (1932 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького р-ну; Волошин Анна Онуфріївна (1931 р. н.), с. Лука Городенківського р-ну; Голоднюк Марія (1958 р. н.), с. Гавриляк Городенківського р-ну; Соф'як Марія (1952 р. н.), с. Плужники Тлумацького р-н.; Тугай Ганна Михайлівна (1934 р. н.), с. Олеша Тлумацького р-ну; Карпаш Софія Миколаївна (1944 р. н.), с. Буківна Тлумацького р-ну; Скиба Ганна Степанівна (1935 р. н.), с. Буківна Тлумацького р-ну; Щепківська Павліна Василівна (1933 р. н.), с. Долина Тлумацького р-ну; Сопяк (Павлюк) Надія Михайлівна (1941 р. н.), с. Долина Тлумацького р-ну; (Чемна) Ваньців Поліна Павлівна (1929 р. н.), с. Одаїв Тлумацького р-ну; Гритчин Параска Андріївна (1926 р. н.), с. Нижнів Тлумацького р-ну; Осташ Софія Василівна (1933 р. н.), с. Стриганці Тисьменицького р-ну; Чучман Марія Василівна (1937 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького р-ну.; Шевага Анна Яківна (1932 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького р-ну — 2014; Германчук Ганна Федорівна (1934 р. н.), с. Ганьківці Снятинського р-ну; Чеплик Марія Миколаївна (1928 р. н.), Княгницька (Дібровська) Емілія Іванівна (1929 р. н.), с. Підвисоке Снятинського р-ну; Лазаренко (Луцик) Марія Миколаївна (1943 р. н.), с. Русів Снятинського р-ну — 2015.

³⁴ ПМА. Зап. від Онищук Анна Дмитрівна (1932 р. н.), с. Буківна Тлумацького р-ну, 2014.



Іл. 10. Спосіб пов'язування хустини «по-молодицьки», «по-молодицьки». На фото — Бойцан (Войчук) Анастасія Яківна (1936 р. н.), с. Сокирчин Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл., 2014. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 11. Спосіб пов'язування хустини: зимовий варіант часто передбачав носіння двох хусток: нижню завивали власне «по-молодицьки», а зверху пов'язували по під бороду другу, обвиваючи навколо голови і кріплячи кінці на тімені або потилиці. На фото — Паращук Параски Василівни (1923 р. н.), с. Тишківці Городенківського р-ну, 2012. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 12. Спосіб пов'язування хустини: зимовий варіант часто передбачав носіння двох хусток: нижню завивали власне «по-молодицьки», а зверху пов'язували попід бороду другу, обвиваючи навколо голови і кріплячи кінці на тімені або потилиці. На фото — Паращук Параски Васиївни (1923 р. н.), с. Тишківці Городенківського р-ну, 2012. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 14. Покутянки в темних хустинах «по-молодицьки», 1950-ті рр., Тлумаччина. З приватної збірки Сопяк (Павлюк) Надії Михайлівни (1941 р. н.), с. Долина Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл., 2014 (Публікується вперше)

лови і кріплячи кінці на тімені або потилиці³⁵ (Іл. 11; Іл. 12). Дівчата зав'язували «платини» під підборіддям (Іл. 13): «На голову фустки вбирали. У нас так зав'язували всі жінки «молодицю», котра си віддаст. А дівчата попід шю, під бороду зав'язували, випускали коси в долину, причіпала бинди, вушка робили»³⁶.

³⁵ ПМА. с. Тишківці Городенківського р-ну, 2012.

³⁶ ПМА. Зап. від Трибних Ганна Михайлівна (1933 р. н.), с. Сокирчин Тлумацького р-ну, 2014.



Іл. 13. Спосіб зав'язування хустини «по-дівоцьки», 1942—1943-ті рр., с. Копачинці Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. З приватної збірки, 2016 (Публікується вперше)



Іл. 15. Покутянки в шалюних хустинах «по-молодицьки», 1920—1930-ті рр., Коломийщина. З приватної збірки Захарук Анни Васиївни (1919 р. н.), с. Тростянка Коломийського р-ну Івано-Франківської обл., 2013 (Публікується вперше)

Хустини темних кольорів одягали переважно старші жінки³⁷, жінки в жалобі, однак світлини першої пол. ХХ ст. засвідчують, що такі вироби в деяких

³⁷ ПМА. Зап. від Чабанюк Анна Михайлівна (1938 р. н.), с. Баб'янка Коломийського р-ну; Григорук Юстина Олексівна (1923 р. н.), с. Струпків Коломийського р-ну, 2013; ПМА. Зап. від Стрембіцька Марія Михайлівна (1943 р. н.), с. Олешів Тлумацького р-ну, 2014; ПМА. Зап. від Щепківська Павліна Васиївна (1933 р. н.), с. Долина Тлумацького р-ну, 2014.

селах носили і молодіці (Іл. 14): «Жінки фустку носили. То я знаю, що мої мама носили фустку, всі заміжні жінки їх носили. Хустки були кольору всілякого — і чорні, і червоні, і зелені. Як стара жінка, то чорні. А молодша жінка, то червону, вишневу вбирала»³⁸; «Жінки на голову такі фустки одівали, такі червоні, ясні, темні»³⁹. На порубіжні ХІХ—ХХ ст. в одязі покутянок розповсюджуються кольорові «черлені» (червоні. — О. К.) та «шальянові»⁴⁰ (матерія у різнобарвний квітчастий узір) «фустки» — з промислової тканини (Іл. 15).

Новими з огляду на матеріал і техніки виконання стали хустини міжвоєнного періоду, в'язані спицями та гачком з вовни чи волічки. Популяризувалися такі вироби в українському народному вбранні під впливом курсів рукоділля для українського жіноцтва, які провадилися за сприяння «Союзу Українок», «Рідної Школи», «Просвіти», «Сільського Господаря» у містечках та селах Покуття [10; 13] (Іл. 16; Іл. 17).

Архаїчним елементом, який доповнював головний убір покутянок, була «клячка»⁴¹, «кирпа»⁴² — об'ємний обручик з полотна, сукна, вати, волосінні, який підкладали під весільний вінок, очіпок, перемітку чи хустину «...шоби файно форму мало, шоби стояло»⁴³. На наддністрянському Покутті старші жінки носили приблизно до 1970-х рр., у коломийських та тисменинських селах — до середини ХХ століття.

Покутянки завжди ретельно ховали «чепці» під рушничоподібні чи платові головні убори, що, власне, значно ускладнює їх фіксацію на світлинах із зображенням народних типажів кінця ХІХ — середини ХХ століття⁴⁴. Однак інколи краї очіпків «випускали» з-під хустини: почасти — у святкові дні з естетичних міркувань, щоб продемонструвати вишитий декор. Зокрема молодіці у такий спосіб підкрес-

³⁸ ПМА. Зап. від Онищук Анна Дмитрівна (1932 р. н.), с. Буківна Тлумацького р-ну, 2014.

³⁹ ПМА. Зап. від Чучман Марія Василівна (1937 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького р-ну, 2014.

⁴⁰ ПМА. Зап. від Соф'як Марія (1952 р. н.), с. Плужники Тлумацького р-ну, 2014.

⁴¹ ПМА. Зап. від Паращук Параска Василівна (1923 р. н.), с. Тишківці Городенківського р-ну, 2012.

⁴² ПМА. Зап. від Гуцуляк Марія Михайлівна (1920 р. н.), с. Серафимці Городенківського р-ну, 2016.

⁴³ ПМА. Зап. від Савчук Анна (1956 р. н.), с. Лука Городенківського р-ну, 2014.

⁴⁴ ПМА. Зап. від Чучман Марія Василівна (1937 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького р-ну, 2014.



Іл. 16. Курси ручного трикотажу Секції Господинь «Сільського Господаря», 1920—1930-ті рр., Коломийщина. Приватна колекція Сергія Пасіченка, 2016 (Публікується вперше)



Іл. 17. Курс крою, шиття і ручних робіт у Заболотіві Снятинського р-ну, 1920—1930-ті рр. Приватна колекція Романа Білика, 2015 (Публікується вперше)

лювали свій сімейний стан, особливо, коли йшли на відпусту чи «празники» в сусідні села (Іл. 18; Іл. 19). «То як жінка зав'язувала хустину, то краєчок видко було. Таке білесеньке...»⁴⁵; «Обшивали якимось таким файним, бо як фустка підсувалась, то так видко було, таке вишите»⁴⁶.

Отож, згідно традиції, після «очіпін» заміжня вже не мала права знімати очіпок чи навіть з'являтися в очіпку без перемітки чи хустини на людях: «А носили чепці, доки жили. Бо вже без нього жінка не мала права ходити. І в хаті в ньому ходила, а зверху носила платину. Баби, то в чіпцях ходили. А молодьож вже не! І в тому очіпку ховали,

⁴⁵ ПМА. Зап. від Гнатишин (Футько) Віра Миколаївна (1948 р. н.), с. Лука Городенківського р-ну, 2014.

⁴⁶ ПМА. Зап. від Бойцян (Войчук) Анастасія Яківна (1936 р. н.), Сокирчин Тлумацького р-ну, 2014.



Іл. 18. Жінки в очіпках, поверх яких пов'язані темні вовняні хустини, 1950—1960-ті рр., з приватної збірки Шеваги Анни Яківни (1932 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл., 2014 (Публікується вперше)



Іл. 19. Фрагмент фото жінок в очіпках, поверх яких пов'язані темні вовняні хустини, 1950—1960-ті рр., з приватної збірки Шеваги Анни Яківни (1932 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл., 2014 (Публікується вперше)

так!»⁴⁷; «...не мала права з волосом ходити»⁴⁸; «Ті чепці моя мама весь час носила, ніколи фуст-

⁴⁷ ПМА. Зап. від Захарук Ганна Іванівна (1943 р. н.), с. Задубрівці Снятинського р-ну, 2015.

⁴⁸ ПМА. Зап. від Германчук Ганна Федорівна (1934 р. н.), с. Ганьківці Снятинського р-ну, 2015.

ку не зав'язувала без чіпця»⁴⁹; «І в тім чепци жінка мала ходити. Отак на дворі, жеби простоволоса не йшла. А старші жінки носили постійно, в чіпцях ходили. І тримали до смерти. То так по смерти вбирали того чепця»⁵⁰; «Ті чепці моя мама весь час носила, ніколи фустку не зав'язувала без чіпця»⁵¹; «Чіпець моєї мами (1921—2010). То її чіпець. То собі виплели, але вже не ходили, так собі лежав. Бо так треба було»⁵².

До 1930-х рр. такої звичаєвості дотримувалися майже всі жінки; у повоєнний час, з масовим поширенням промислового одягу [10], покутські архаїчні типи головних уборів носили щораз рідше, хоча й надалі клали очіпок і хустину під час весілля (Іл. 20; Іл. 21; Іл. 22; Іл. 23). За свідченнями старожилів, від середини ХХ ст. і до 1970-х рр. традиція поступово нівелювалась: молоду «чіпчили» вже значно рідше, оскільки це вже не було обов'язковим, або взагалі пов'язували лише хустину. «...То з часом віджило, але то батьки потребували»⁵³; «Я не носила, і моя мама вже не носила. А баба носила, і чоловікова мама ше носила. То я плела для них. То могли ходити без хустини, лише в тім. Поза вуха йшло. А тут воно стягалося на ниточку і тут сі зав'язувало. До голови приставало, так добре сиділо. Баба вмерла 24 роки назад (у 1988 р. — О. К.). То ше носили. І пізніше ходили. То чоловікова мама померла вісім років тому (у 2004 р. — О. К.), то ше ходили. То її в тому похоронили. То мала на кожен день»⁵⁴; «В нас кожда жінка ходила. То я так пам'ятаю, і мама казали. Мама чіпець до послідку (померла 1996 р. у віці 93 роки. — О. К.) носили. І всі жінки носили!»⁵⁵; «І я носила. То мені покладали, як я віддалася. То тато мене віддав, як я мала 15 літ (вийшла заміж в 1946 р. —

⁴⁹ ПМА. Зап. від Білоголовка Анна Павлівна (1928 р. н.), с. Городниця Городенківського р-ну, 2016.

⁵⁰ ПМА. Зап. від Княгницька (Дібровська) Емілія Іванівна (1929 р. н.), с. Підвисоке Снятинського р-ну, 2014.

⁵¹ ПМА. Зап. від Білоголовка Анна Павлівна (1928 р. н.), с. Городниця Городенківського р-ну, 2016.

⁵² ПМА. Зап. від Паращук Параска Василівна (1923 р. н.), с. Тишківці Городенківського р-ну, 2012.

⁵³ ПМА. Зап. від Савчук Іван Іванович (1925 р. н.), с. Задубрівці Снятинського р-ну, 2015.

⁵⁴ ПМА. Зап. від Новосельська Ганна Іванівна (прибл. 1940 р. н.), с. Торговиця Городенківського р-ну, 2012.

⁵⁵ ПМА. Зап. від Шевага Анна Яківна (1932 р. н.), с. Гарасимів, Тлумацького р-ну, 2014.



Іл. 20. Фрагмент фото жінок в очіпках, поверх яких пов'язані темні вовняні хустини, 1950—1960-ті рр., с. Чернятин Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Збірка фото з етнографічного музею при будинку культури с. Чернятин, 2016 (Публікується вперше)



Іл. 21. Фото жінок в народному вбранні; на голові — очіпки, поверх яких пов'язані темні вовняні хустини, 1950—1960-ті рр., с. Чернятин Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Збірка фото з етнографічного музею при будинку культури с. Чернятин, 2016 (Публікується вперше)



Іл. 22. Фрагмент фото жінок в очіпках, поверх яких пов'язані темні вовняні хустини, 1950—1960-ті рр., с. Чернятин Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Збірка фото з етнографічного музею при будинку культури с. Чернятин, 2016 (Публікується вперше)

О. К.). Носила я його, довго! До 40, 45 років носила (до 1970-х рр. — О. К.). Я на смерть не маю. Те вже дуже давно було...»⁵⁶; «Заміж я виходила в 1958 році. Але чіпец вже не клали. Але в селі, то ходили баби! І після війни ще ходили!»⁵⁷.

Деякі жінки носили очіпок ще якийсь період після одруження, а потім скидали, і носили лише

⁵⁶ ПМА. Зап. від Волошин Анна Онуфріївна (1931 р. н.), с. Лука Городенківського р-ну, 2015.

⁵⁷ ПМА. Зап. від Ткачук Євдокія Миколаївна (1939 р. н.), с. Задубрівці Снятинського р-ну, 2015.



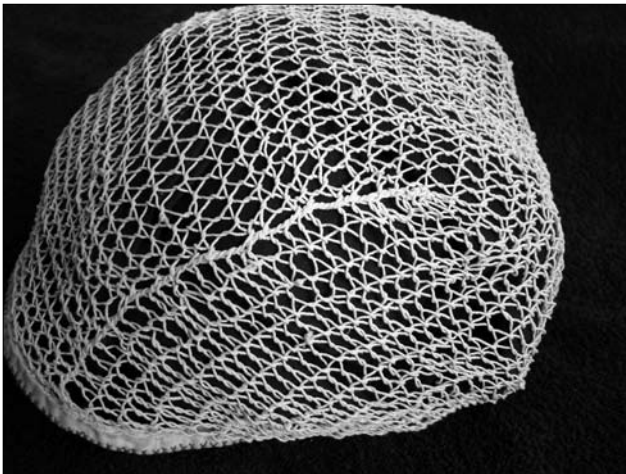
Іл. 23. Фото покутської родини; на фото — фрагмент жіночих головних уборів: очіпки, поверх яких пов'язані хустини, 1950—1960-ті рр., с. Чернятин Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Збірка фото з етнографічного музею при будинку культури с. Чернятин, 2016 (Публікується вперше)

«платину». Дехто позбувався його одразу після весілля, бо вважали це пережитком минулого: «А я вже в тім не ходила. То коли ся віддавала, то мама поклали, а я зняла і вже не ходила. Я то не любила! То лише раз вбрала! Виходила в 1946 році. А його не маю. Я взагалі його не шанувала, мені його не тре було. Тільки морока»⁵⁸; «Я видавалась в 1953 році. Я мала чільце, по-

⁵⁸ ПМА. Зап. від Чеплик Марія Миколаївна (1928 р. н.), с. Підвисоке Снятинського р-ну, 2015.



Іл. 24. Плетений очіпок, 1930-ті рр., с. Гарасимів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл., власність Чучман Анни, 2014. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 25. Плетений очіпок, 1950-ті рр., с. Городниця Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., передано в етнографічний музей «Покуття» в Городенці, 2016. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)

плітали мене, такі червоні поплітки заплітали. Ше вінок був пропри ті коси. А в чепці вже не ходила — десь викинула і не знаю до нинька, де»⁵⁹; «Віддалася в 1963 році. До 1970 р. або десь трохи швидше скинула. Бо то вже вже була газдиня, то хустку так тільки зав'язувала»⁶⁰; «Мене вже не чіпили. Баба моя ше носила чіпець. Старі на смерть собі лишали. В 1960-ті рр. вже не носили — купували платини і переходили на платини»⁶¹; «І я сама носи-

⁵⁹ ПМА. Зап. від Герасим'юк Євдокія Михайлівна (1940 р. н.), с. Ісакове Тлумацького р-ну, 2014.

⁶⁰ ПМА. с. Гавриляк Городенківського р-ну, 2014.

⁶¹ ПМА. Зап. від Матійчук Анна Іванівна (1937 р. н.), с. Задубрівці Снятинського р-ну, 2015.

ла, але тільки два рази взяла на голову, після весілля. То сама його робила»⁶².

Варто зазначити, що на відміну від інших етнотериторій (за винятком Бойківщини. — О. К.)⁶³ [11; 45], звичай носити мереживні очіпки до смерті і тримати «на смерть» аж до поч. ХХІ ст. найкраще зберігся саме в селах наддністрянського Покуття (на Городенківщині та Снятинщині)⁶⁴. Однак переважно цього дотримувалися лише старі жінки. «А пам'ятаю, як моя мама мали колись таке. То старі люди собі тримали на смерть»⁶⁵; «Мама (1920—2005) плела. Вона, як померла, то ми її в той чіпець вбрали. Сама в'язала. Мама до смерті носили»⁶⁶; «То носили тут. Вуйна ше носили (1930—2013). Її в тому чепці ховали. А десь до 1970-х рр. точно носили»⁶⁷; «І мама носили. Кажала баба, шоби покласти коли вмре. А то забули...»⁶⁸; «Мама (1920—2008) заповідали, щоб її покласти (очіпок. — О. К.). Але то не був той самий, в якому шлюб брала. Не. То вона вже собі сама відплела. Бо то вже було знищене. То і нитки кращі були. То перплела собі»⁶⁹; «Чіпці я пам'ятаю, баба Ева (1896—1967) родом з Белелуті. Носила до останнього. На смерть спеціально тримала новий чіпець, і хустку зверху»⁷⁰; «Очіпки носили лише дуже давно. Моя свекруха казала: «Дивися, як я помру, аби ти мене вбрала в чіпець». Білий чіпець під фустку. Но, то такий кругленький був»⁷¹; «Чіпець і платина на голову. Кажда жінка носила, як старша! І баба носила.

⁶² ПМА. Зап. від Германчук Ганна Федорівна (1934 р. н.), с. Ганьківці Снятинського р-ну, 2015.

⁶³ Подібну традицію збереження очіпків «на смерть» ми зафіксували під час експедиції 2005 р. на Бойківщину.

⁶⁴ ПМА, 2012, 2015, 2016.

⁶⁵ ПМА. Зап. від Савчук Анна (1956 р. н.), с. Лука Городенківського р-ну, 2015.

⁶⁶ ПМА. Зап. від Гнатишин (Футько) Віра Миколаївна (1948 р. н.), с. Лука Городенківського р-ну, 2015.

⁶⁷ ПМА. с. Гавриляк Городенківського р-ну, 2015.

⁶⁸ ПМА. Зап. від Чучман Марія Василівна (1937 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького р-ну, 2014.

⁶⁹ ПМА. Зап. від Савчук Анна (1956 р. н.), с. Лука Городенківського р-ну, 2015.

⁷⁰ ПМА. Зап. від Солоджук Світлана Іванівна (1960 р. н.), с. Красноставці Снятинського р-ну, 2015.

⁷¹ ПМА. Зап. від Данилишин (Плещук) Ева Михайлівна (1933 р. н., уродж. с. Михалків), с. Жукотин Коломийського р-ну, 2013.

А тепер вже ніхто не носить, тепер вже стоїт... А то дочка збрала мені, коли буду вмирати. То мені чоловіча неня поклала»⁷².

Польові авторські студії засвідчили, що автентичних весільних очіпків збереглося небагато. Як розповідали старожили, деякі жінки «на смерть» залишали саме весільний «чіпець». Однак здебільшого використовували у повсякденні і вони нищилися у процесі багаторічного носіння. Їх «відплітали» за першозразками або з уведенням якихось нових технологічних та декоративних елементів. Відповідно традиція носіння і збереження чепця продовжувалась, проте упродовж ХХ ст. почасти видозмінювався сам артефакт.

Техніки виготовлення та художні особливості очіпків. Покутські чепці мають багато спільних ознак з опільськими та західноподільськими, однак вирізняються характерними технологічними та художніми особливостями, що властиві виробам саме цієї етнотериторії.

Очіпки з Покуття належать до м'яких чепців-збірників [12; 13]: основну частину виготовляли у вигляді білої шапочки з ажурною структурою; відкритий край здебільшого обшивали полотняною смугою (завширшки від 1 до 5—7 см); на потилиці кріпилися дві нитки, якими стягували і фіксували чіпець на голові. Переважно кожна жінка мала декілька очіпків — про будень і на свята («до неділі»), що значною мірою впливало на художні особливості артефактів (Іл. 24; Іл. 25; Іл. 26; Іл. 27).

Наприкінці ХІХ ст. — поч. ХХ ст. «чупці» здебільшого виробляли з волокон луб'яних культур, переважно з конопляної пряжі⁷³: про будень натуральної барви жовтуватого відтінку, святкові — з вибіленої, хорошої якості. З поширенням промислової пряжі починають використовувати бавовну. У міжвоєнний період поширюється «ірис», «кроше»: рівномірного кручення, з блиском, різних відтінків, а інколи і кольорів⁷⁴, що надавало виробу нових ху-



Іл. 26. Фрагмент мереживного очіпка: полотняна смуга, нитки-зав'язки для стягування чепця на потилиці, с. Задубрівці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл., власність Ткачук Євдокії (1939 р. н.), 2015. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 27. Фрагмент мереживного очіпка: спосіб фіксування чепця на потилиці, с. Задубрівці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл., власність Ткачук Євдокії (1939 р. н.), 2015. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)

дожніх ознак. «То з білих ниток було, таке плели ріденьке, таке як сито. То на полотні шили хрестиком. І так пришивали до того чіпця. То було таке як мій палець, а мо' і вужче. А ззаду нитки причіпували, і так стягувалося»⁷⁵; «То були такі чепці з такого білесенького і з таких ниток жовтих. То плели таке як канва була, такі дірочки. Таким білим обшивали — як на палець біле полотене. А ззаду такі шнурочки були. Але ті шну-

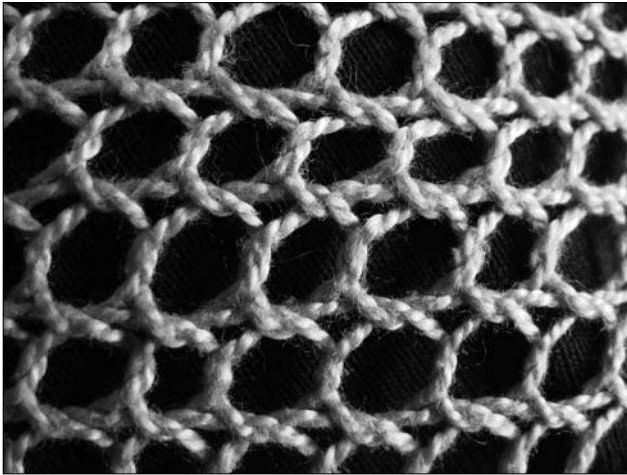
⁷²ПМА. Зап. від Синюк (Мухорук) Анна Василівна (уродж. с. Топорівці, 1923 р. н.), с. Торговиця Городенківського р-ну, 2012.

⁷³ПМА. Зап. від Вівчарик Євдокія Федорівна (1939 р. н.), с. Незвисько Городенківського р-ну, 2015.

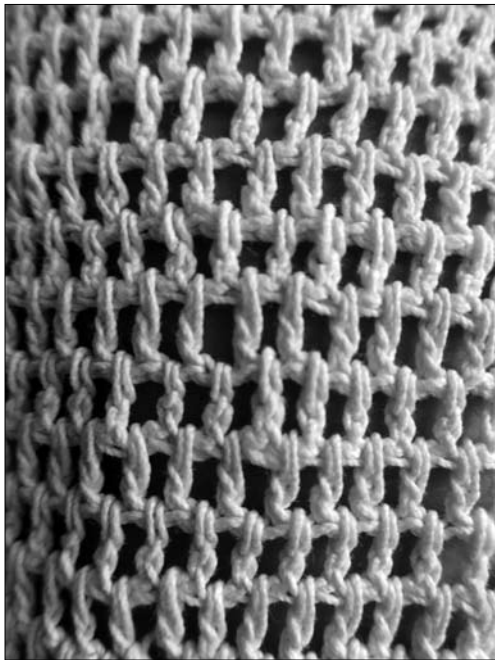
⁷⁴НМЛ. Очіпок, плетений голкою, з «кроше» синього кольору, 1960—1970-ті рр., с. Петрів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл., Інв. № 1055; ПМА. Очіпок, плетений голкою, з «кроше» світло-фіолетового кольору,

1970—1980-ті рр., с. Лука Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., 2014.

⁷⁵ПМА. Зап. від Бойцян (Войчук) Анастасія Яківна (1936 р. н.), с. Сокирчин Тлумацького р-ну, 2014.



Іл. 28. Фрагмент очіпка, плетеного голкою, середина ХХ ст., с. Лука Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., 2014. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 29. Фрагмент очіпка, в'язаного гачком, середина ХХ ст., с. Задубрівці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл., власність Ткачук Євдокії (1939 р. н.), 2015. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)

рочки пришивали до того перкалка, що тут був. І так зав'язували, щоб трималося»⁷⁶; «І чіпці носили, білі. То вони були плетені, з білих ниток. А тут мали таке полотно і тут так чут червонов нитков обшито. То була біленька сітка. Не, не купна, то старі жінки робили. Но якось так самі в'язали. Не, то не спицями і не гачком.. То

⁷⁶ ПМА. Зап. від Герасим'юк Євдокія Михайлівна (1940 р. н.), с. Ісакове Тлумацького р-ну, 2014.

якось так руками в'язали. Носили десь до 1960-х років, далі вже не носили»⁷⁷.

У виготовленні очіпків застосовували кілька технік та технологічних прийомів. Плетіння голкою — один з найдавніших способів «виплітання» чепців: «Плели їх голов з білих ниток. То перше були роблені нитки, а потім з таких катушок купували і робили. І обшивали білим полотном»⁷⁸; «То голов робили. І я робила. То ше давно робили, бо ноша така була»⁷⁹; «Ті чепци, то самі вмiли робити. То голов і нитков робили. То навіть я пам'ятаю, бо і я то робила. Брати то таку голку велику, силити нитку грубу. Такі бомбакові нитки були. І то такими кольцями голов робили. Тоді гачком ше не вмiли робити. То лиш такі очка були. І обшивали полотном отак на палец. То ззаду так си стягало на ниточку»⁸⁰.

Роботу починали з потиличної частини виробу: перш за все потрібно було виміряти об'єм голови, від чого залежала довжина поперечної нитки-основи та кількості набраних петель першого ряду. У голку всіяли нитку, з якої випітали чеpecь, і фіксували на поперечній основі першу повітряну петлю. Наступна петля — обплітається основа і голку проводять через попередню (Дослідження давніх текстильних технік засвідчило, що такий спосіб виготовлення покутських очіпків дуже подібний до техніки голкового стібка. — О. К.). У такий спосіб плели потрібну кількість рядів — від потилиці до тім'яної частини. Для створення потрібного об'єму чепця роботу розділяли: у центральній частині вираховували необхідну кількість петель і продовжували роботу. Потім центральну та бокові деталі з'єднували, у результаті чого виріб отримував потрібну форму. Ажурний декор творився з комірок-шаблонів «ключок», які укладалися у сітчасту структуру⁸¹ (Іл. 28). Упро-

⁷⁷ ПМА. С. Гавриляк Тлумацького р-ну, 2013.

⁷⁸ ПМА. с. Гавриляк Городенківського р-ну, 2014.

⁷⁹ ПМА. Зап. від Бордейчук Євдокія Григорівна (1943 р. н.), с. Незвисько Городенківського р-ну, 2014.

⁸⁰ ПМА. Зап. від Княгницька (Дібровська) Емілія Іванівна (1929 р. н.), с. Підвисоке Снятинського р-ну, 2015.

⁸¹ МЕХП. Очіпок, плетений голкою, поч. ХХ ст., с. Русів Снятинського р-ну, Інв. № 22661; МЕХП. Очіпок, плетений голкою, поч. ХХ ст., с. Остапківці Коломийського р-ну, Інв. № 22660; Очіпок, плетений голкою, перша пол. ХХ ст., Снятинщина, приватна колекція Богдана Петричука.

довж ХХ ст. на Покутті цим способом плетіння володіло доволі багато жінок, однак були і особливо здібні умільці, котрі виготовляли очіпки на замовлення. Під час польових студій старожили згадали кілька імен, однак цих майстринь серед нас вже нема (Катерина Писарчук (1934—?), с. Незвисько Городенківського р-ну; Боечко Марія (?); Гнатишин Параска (1920—2005), с. Лука Городенківського р-ну). «Не, я не плела, купувала. Були жінки, то плели і продавали. То куштувало на польські гроші один злотий ...А молоді не вміють плести»⁸²; «Моя мама не плели. А була жінка, то мамі виплела»⁸³; «Хто вмів, то робив сам. А була жінка, яка плела, і так собі заробляла»⁸⁴; «А ще недавно була жінка, але вже померла. То вона плела такі чепці, я ще клубочки їй давала. То такі, як сіточка, були»⁸⁵; «Чепці самі робили, то якимсь самі в'язали, або хто купував. Там було так дірочками. Носили до війни. Та і по війні старі люди носили, але мало».

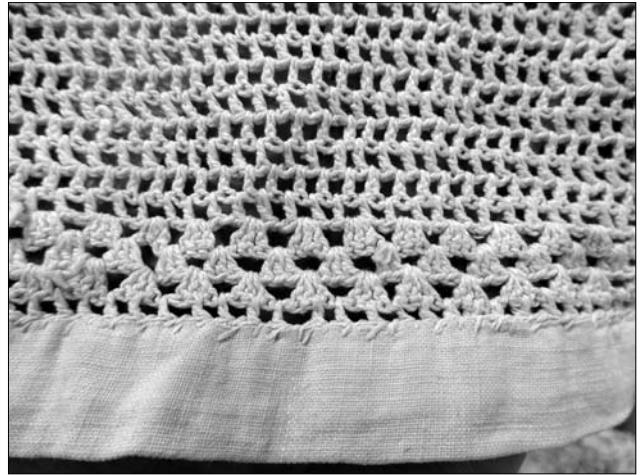
Від 1920—1930-х рр. у виробленні очіпків поширилося в'язання гачком, що значною мірою урізноманітнювало однакове сітчасте тло виробів. Найпоширеніший технологічний прийом — «стовпчик з накидами» (Іл. 29). Переважно робили два-три накиди, від чого залежала величина ажурної комірки, яка, в основному, і була модулем декору чепця. Напряма «плетіння», компонування комірок, введення мотивів орнаменту та окремих елементів збагачувало художні особливості виробів, що особливо простежується у головних уборах Снятинщини (сс. Ганьківці, Задубрівці, Белелуя) та Городенківщини (сс. Тишківці, Торговиця, Топорівці) другої пол. ХХ — поч. ХХІ століття. Приміром, по краю очіпка «плели» гачком кілька рядів (два-три) з «віялоподібних» елементів, укладених у шаховому порядку у поперечну смугу (завширшки 1,5—2 см), решта полотнища — «стовпчик з накидами» однакового розміру (Іл. 30). Художнім акцентом часто були ажурні мотиви, які вив'язували на чільній частині чіпця у процесі виготовлення. На сітчастому тлі з комірок однакових розмірів — три ромбовидних мотиви з елементів-«віял»: по центру більший, обабіч — один-два менші (Іл. 31).

⁸²ПМА. Зап. від Волошин Анна Онуфріївна (1931 р. н.), с. Лука Городенківського р-ну, 2014.

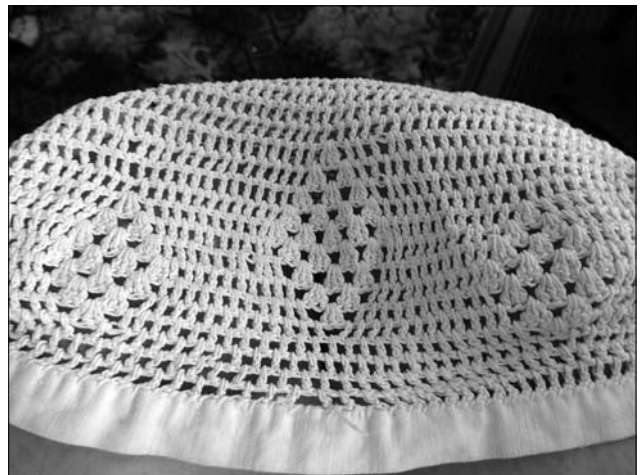
⁸³ПМА. Зап. від Чучман Марія Василівна (1937 р. н.), с. Гарасимів Тлумацького р-ну, 2014.

⁸⁴ПМА. Зап. від Вівчарик Євдокія Федорівна (1939 р. н.), с. Незвисько Городенківського р-ну, 2014.

⁸⁵ПМА. Зап. від Савчук Анна (1956 р. н.), с. Лука Городенківського р-ну, 2014.



Іл. 30. Фрагмент очіпка, в'язаного гачком, середина ХХст., с. Ганьківці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл., Літературно-меморіальний музей Марка Черемшини у Снятині, Р-108, 2015. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 31. Фрагмент очіпка, в'язаного гачком, 1970—1980-ті рр.; декор — ромбовидні ажурні елементи: по центру більший, обабіч — один-два менші, с. Задубрівці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл., власність Ткачук Євдокії (1939 р. н.), 2015. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)

Інколи по всій поверхні очіпка виплітали кілька широкіх поперечних орнаментальних смуг завширшки 10—12 см (у напрямку від чільної до потиличної частини). Наприклад, два-три ряди — ажурні «ключки», наступні два — ажурні елементи-«квадрати», укладені у сітчасту структуру. У центральній частині смуги — три «штернові» мотиви на сітці з рівномір-



Іл. 32. Фрагмент очіпка (потилична та тім'яна частини), в'язаного гачком, 1970—1980-ті рр.; декор — три «штернові» мотиви на сітці з рівномірних комірок, с. Торговиця Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., власність — Синюк (Мухорук) Анна Василівна (уродж. с. Топорівці, 1923 р. н.), 2012. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 33. Фрагмент очіпка (чільна частини), в'язаного гачком, 1970—1980-ті рр.; декор — три «штернові» мотиви на сітці з рівномірних комірок, с. Торговиця Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., власність — Синюк (Мухорук) Анна Василівна (уродж. с. Топорівці, 1923 р. н.), 2012. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 34. Фрагмент декору очіпка — «обмітка» хрестиком, 1950-ті рр., с. Городниця Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., передано в етнографічний музей «Покуття» в Городенці, 2016. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)

них комірок⁸⁶ (Іл. 32; Іл. 33). *«Я це гачком плела. А то сама плела іголков, в такі прості квадратики без узора. То в'язали іглов, але цих квіточок не було (йдеться про стилізовані «штернові» мотиви, які можна було вив'язати лише гачком або спицями. — О. К.). То кожен рядочок я плела нитков біленьков. То десь в 1970—1980-ті роки. То плела з ковбушка білого. Тут давали таке вузеньке полотно»⁸⁷.*

⁸⁶ ПМА. Очіпок, в'язаний гачком, мотиви «штернові», власність Синюк Анни (1923 р. н., уродж. с. Топорівці), прибл. 1970—1980-ті рр.; с. Торговиця Городенківського р-ну. 2012.

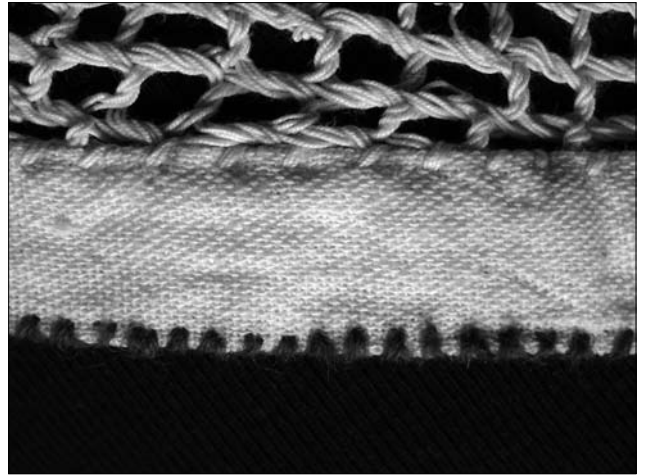
⁸⁷ ПМА. Зап. від Синюк (Мухорук) Анна Василівна (уродж. с. Топорівці, 1923 р. н.), с. Торговиця Городенківського р-ну, 2012.

Майже всі мереживні покутські «чепці» завершували по відкритому краю смугою з полотна білого кольору (домашнього виготовлення чи промислового виробництва) — «полотенце», «перкаль»: *«По низу таким перкаликком біленьким давали. То, видко, причіпали. Плетут окремо. То такий перкаличок був і вона до того так чіпала, чіпала... А на краю такі шнурочечки були, шоби зав'язати. Перкалик був дуже вузенький»⁸⁸; «А то гачком плели. Тут такий кружочок був, а тут така сіточка. І так тут зв'язували (на потилиці. —*

⁸⁸ ПМА. Зап. від Бойчук Параска Василівна (1946 р. н.), с. Ісакове Тлумацького р-ну, 2014.

О. К.), тут ниточку, і тут ниточку. То той кружочок з полотна був. А чіпець білий»⁸⁹.

На щодень здебільшого носили однотонні вироби, без жодного декору. Полотняні смуги святкових очіпків оздоблювали кольоровою «обшивкою», «обміткою», «узорчиком», найчастіше — нитками червоного кольору⁹⁰, інколи — у поєднанні з зеленою чи синьою барвою (Іл. 34; Іл. 35). Це — зубцеподібна червона «обмітка» (щільний рубчик), «обмітка» хрестиком або «накидами»⁹¹ (червоних відтінків, поєднання червоного і зеленого). Як зазначали старожили, червоний колір вишивки був своєрідним оберегом від злого ока, нечистої сили, врочення. Тому часто на чільній частині полотняної смуги, яку інколи «випускали» з-під хустини, вишивали квіточку чи хрестик⁹²: «І тут хрестик червоним вишивали. То таке шось було, шоби вроки не бралися»⁹³; «То чіпець був, такий маленький був, як в кулак. Мали такий гачок, то так, як плетут корунки. Білого кольору був, а обшивали полотнетком. Давали вишивку, але лиш тако — поперду, неширока. Квіточка така була»⁹⁴; «Чіпець з білих ниток робили, з доморобних з конопні і куплених. Обшивали таким біленьким полотном. Тут посередині хрестик був. А тут таке вже повишиване... Так, вишивали! І чіпці ділили на новий, недільний. І на щодень. Мама сама плела»⁹⁵; «Чіпці, то такі білі були, як сіточка. То гачком плели з ниток. То так плетено було. Дехто собі червоненьким обробляв. І ззаду стягався так на нитку»⁹⁶; «То чіпці, так як сіточка були. А тут на середині було так обшито білим полотном і такий хрестик. І молоді, і старі



Іл. 35. Фрагмент декору очіпка — «обмітка» «накидами», 1930-ті рр., с. Гарасимів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл., власність Чучман Анни, 2014. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)

мали хрестики. А нитки були доморобні, конопляні»⁹⁷.

Ті майстрині, які мали художній смак чи прагли урізноманітнити та оздобити свої головні убори, вишивали по нижньому краю «чіпця» орнаментальні кольорові смуги (завширшки 1—1,3 см). Наприклад, у с. Тишківці (Іл. 36) візерунок скомпонований у стрічку зі стилізованих квіткових мотивів (нагадують мотив «серце»): контур «квіточок» вишитий технологічним прийомом «хрестик» у чорній барві; серединка мотиву зашита теж «хрестиком», однак нитками іншого кольору (кожна окремо. — О. К.) — блакитного, зеленого, рожевого, червоного. Нижні частини «квіток» з'єднані елементом-хрестиком блакитного та світло-зеленого забарвлення, що чергується⁹⁸.

Прикметною для очіпків північної смуги Покуття (сс. Чернелиця⁹⁹, Копачинці¹⁰⁰ Городенківсько-

⁸⁹ ПМА. Зап. від Захарук Ганна Іванівна (1943 р. н.), с. Задубрівці Снятинського р-ну, 2015.

⁹⁰ ПМА. С. Гавриляк Тлумацького р-ну, 2013.

⁹¹ ПМА. Очіпок, в'язаний гачком, з «обміткою» «накидами», середина ХХ — 1980-ті рр.; с. Чернятин Городенківського р-ну; етнографічний куток при Будинку культури с. Чернятин, 2016.

⁹² ПМА. Зап. від Вівчарик Євдокія Федорівна (1939 р. н.), с. Незвисько Городенківського р-ну, 2015.

⁹³ ПМА. с. Гавриляк Городенківського р-ну, 2014.

⁹⁴ ПМА. Зап. від Волошин Анна Онуфріївна (1931 р. н.), с. Лука Городенківського р-ну, 2015.

⁹⁵ ПМА. Зап. від Петруняк Ганна Михайлівна (1950 р. н.), с. Гавриляк Городенківського р-ну, 2014.

⁹⁶ ПМА. Зап. від Гоян Марія Іванівна (1953 р. н.), с. Ганьківці Снятинського р-ну, 2015.

⁹⁷ ПМА. Зап. від Вівчарик Євдокія Федорівна (1939 р. н.), с. Незвисько Городенківського р-ну, 2014.

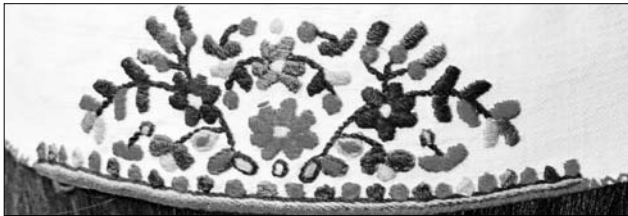
⁹⁸ ПМА. Очіпок, плетений голкою і оздоблений вишитим орнаментом, середина ХХ ст., с. Тишківці Городенківського р-ну; власність Паращук Параски (1923 р. н.), очіпок мами (1921—2010). 2012.

⁹⁹ ПМА. Очіпок, плетений голкою і оздоблений вишитим орнаментом, середина ХХ ст., с. Чернелиця Городенківського р-ну; етнографічний куток при ЗОШ с. Чернелиця. 2016.

¹⁰⁰ НМУНДМ. Очіпок, плетений голкою і оздоблений вишитим орнаментом, перша пол. ХХ ст., с. Копачинці Городенківського р-ну. Інв. № В-6307; МНАПЛ. Очіпок, плетений голкою і оздоблений вишитим орна-



Іл. 36. Фрагмент декору очіпка — вишитий декор, 1950-ті рр., власність Паращук Параски (1923 р. н.), очіпок мами (1921—2010), с. Тишківці Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., 2012. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 37. Фрагмент декору очіпка — вишитий декор, 1930—1950-ті рр., Городенківщина. Інв. № АП-16201. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)



Іл. 38. Фрагмент декору очіпка — вишитий декор, 1930—1950-ті рр., с. Чернелиця Городенківського р-ну; етнографічний куток при ЗОШ с. Чернелиця. 2016. Фото О. Козакевич (Публікується вперше)

го р-ну) є поліхромна (до восьми кольорів) фітоморфна вишивка на чільній полотняній частині — кольоровий акцент і виробу, і почасти ансамблю народного вбрання. Можна припустити, що це були весільні «чепці», або особливо святкові, оскільки вишиття вирізнялося яскравими барвами, багатоколірністю, динамічним укладом рослинних мотивів.

Візерунок розташовували у центральній начільній частині очіпка, яка, вірогідно, могла залишатись видимою після зав'язування перемітки чи хустини. Нижній відкритий край обшивали «обміткою» червоного кольору. Наступна орнаментальна стрічка — низка дрібненьких різнокольорових (рожевих, бордових, блакитних, світло- та темно-зелених, синіх,

ментом, перша пол. — середина ХХ ст., Городенківщина. Інв. № АП-16201.

фіолетових) квіточок, з серединками жовтої барви, укладених у ряд. В оздобленні мереживних очіпків зазначених осередків з вишивальних прийомів використовували «ланцюжок», «гладь», що давало можливість максимально відтворювати природні абриси фітоморфного орнаменту. Характерною ознакою декору чепців є дзеркально-симетрична моно композиція. По центру вишивали одну червону або дві (одна над другою. — О. К.) квітки червоного і синього кольору. Обабіч них вишивали кольорові галузки та квіткові мотиви, які надавали динамічності візерунку. Кожен листочок, віть, квітка — різного масштабу, іншої барви та поєднання відтінків (Іл. 37; Іл. 38).

Отож, авторські польові матеріали та опрацювання музейних фондів уможливили стверджувати про локальні та художні особливості мереживних очіпків кінця ХІХ — поч. ХХІ ст. — як автентичного явища традиційної культури Покуття. Зафіксовано способи носіння «чепців» у поєднанні з зачісками та іншими типами завою голови заміжніх жінок, зокрема простежено зміни, зумовлені соціокультурними чинниками. Визначено характерні ознаки покутських очіпків — матеріал, форма, техніки виготовлення та способи декору, на основі чого встановлено осередки їх поширення. Авторською науковою знахідкою є фіксування виплітання очіпків за допомогою голки: інформація від респондентів, фотофіксація та власна реконструкція. Окрім того, на під час польових студій на Покутті простежено традицію носіння і зберігання очіпків «до смерті» аж до поч. ХХІ ст., що практично є унікальним явищем у сучасній українській культурі.

У запропонованій статті вперше проведено ґрунтовне вивчення покутських народних мереживних очіпків кінця ХІХ — поч. ХХІ століття. Відсутність відомостей в українській мистецтвознавчій літературі про наш предмет дослідження засвідчує актуальність обраної тематики і обґрунтування подальших авторських наукових розвідок.

1. Білан М. Український стрій / Білан Майя, Стельмащук Галина. — Львів : Фенікс, 2000. — С. 271—280.
2. Білан М. Український стрій / Білан Майя, Стельмащук Галина. — Львів : Априорі, 2011. — 314 с. — (Видання друге, доповнене).
3. Виставка господарско-промислова вь Коломыѣ (справозданье Петра Чорного). — Станиславов, 1881. — 64 с.

4. Жолобайло Я. «Це Матіївці — наше село...». Історико-етнографічний нарис / Жолобайло Я. — Коломия : Вік, 2000. — С. 142—143.
5. Зеленин Д. Женские головне уборы восточных (русских) славян / Зеленин Д. // *Slavia*. — *Rocnik V*. — *Sesit 3*. — *Prage*, 1927; Глава 8—13. — S. 535—556.
6. Зеленин Д. Женские головне уборы восточных (русских) славян / Зеленин Д. // *Slavia*. — *Rocnik V*. — *Sesit 2*. — *Prage*, 1926. — Глава 1—7. — S. 303—338.
7. Каталог Першої української хліборобської вистави в Стрию. — Стрий, 1909. — 46 с.
8. Кирчів Р. Історіографія етнографічного дослідження Покуття / Кирчів Р. // *Народознавчі Зошити*. — 2015. — № 1 (121). — С. 70—90.
9. Ковалівка — з глибини віків і до наших днів. Історичний посібник. — Коломия : Вільний голос, 2008. — С. 70.
10. Козакевич О. Осередки трикотажного виробництва: Івано-Франківщина / Козакевич О. // *Мистецтвознавство* '10. — 2010. — С. 79—92.
11. Козакевич О. Традиційні в'язані та мереживні вироби на Бойківщині і Підгір'ї кінця XIX — початку XXI століття: вбрання (за матеріалами мистецтвознавчих експедицій 2005—2006-х рр.) / Козакевич О. // *Народознавчі зошити*. — 2015. — № 5 (125). — С. 1127—1149.
12. Козакевич О. Типологія українських народних в'язаних та мереживних виробів XIX — початку XXI століття: вбрання / Козакевич О. // *Народознавчі зошити*. Серія мистецтвознавча. — 2014. — № 6 (120). — С. 1403—1419.
13. Козакевич О. Українські традиційні в'язані вироби кінця XIX—XX ст.: локальні особливості (за матеріалами західних областей) / Козакевич О. // *Записки Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка*. — Т. CCLXI (261). *Праці комісії образотворчого та ужиткового мистецтва*. — Львів, 2011. — С. 503—524.
14. Козакевич О. Українські народні мереживні та в'язані вироби кінця XIX — початку XXI століття: Історіографія питання / Козакевич О. // *Народознавчі зошити*. Серія мистецтвознавча. — 2014. — № 5 (119). — С. 951—966.
15. Королько А. Межі Покуття в історико-краєзнавчих та етнографічних дослідженнях XIX — початку XXI століття / Андрій Королько // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 23 / гол. редколегії Микола Литвин; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. — Львів, 2013. — С. 246—260.
16. Косміна О. Традиційне вбрання українців / Оксана Косміна. — Київ : Балтія-Друк. — Т. II. Полісся. Карпати, 2011. — 160 с. : іл. — (Рез. англ. — *Бібліограф.*: с. 135—136; с. 80—87).
17. Кречковський Л. Виставки / Любомир Кречковський // *Енциклопедія Коломийщини* / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. — Зшиток 3. — Літера В. — Коломия, 2000. — С. 128—129.
18. Купчинський Б. Тишківці: сліди, вкарбовані у вічність. Нарис з історії села з найдавніших часів і до сьогодення / Б. Купчинський. — Івано-Франківськ, 2015. — С. 241—245.
19. Ласійчук М. Нижній Вербіж. Нариси і матеріали з історії та народознавства / Ласійчук М., Лудчак І. — Коломия : Вік, 1998. — С. 85.
20. Маслова Г.С. Народная одежда в восточнославянских традиционных обычаях и обрядах XIX — начала XX в. / Г.С. Маслова. — Москва : Наука, 1984. — С. 47—62.
21. Матейко К. Український народний одяг / Матейко Катерина. — Київ : Наукова думка, 1977. — 224 с.
22. Мельник Л. Виставки / Любомир Мельник // *Енциклопедія Коломийщини* / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. — Зшиток 3. — Літера В. — Коломия, 2000. — С. 129—129.
23. Молинь В. Виставки у Коломії як визначні події культурно-мистецького життя Галичини другої половини XIX століття / Молинь Валентина // *Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. — 2012. — С. 127—131.
24. Нагорняк Х. Художньо-конструктивні особливості народного вбрання на Покутті кінця XIX — середини XX століття (Історія, типологія, художня система строю) : автореф. дис... канд. мистецтвознавства / Нагорняк Христина Михайлівна. — Івано-Франківськ : Б. в., 2012. — 16 с.
25. Нагорняк Х. Покутський костюм у працях етнографів та дослідників / Х. Нагорняк // *Вісник ХДАДМ*. — № 14. — 2008. — С. 83—89.
26. Нагорняк Х. Історія дослідження покутського костюма у працях етнографів та мистецтвознавців / Х. Нагорняк // *Ямгорів*. — Число 18—19. — 2011. — С. 196—206.
27. Надопта А. З історії Першої української хліборобської виставки в Стрию / Надопта Адріана // *Народознавчі зошити*. — 2005. — № 1—2. — С. 185—190.
28. Ничай А. Виставка господарско-промислова в Коломье / Ничай А. — Станиславов, 1881. — С. 21—47.
29. Ніколаєва Т.О. Одяг. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля / Т.О. Ніколаєва // *Поділля. Історико-етнографічне дослідження*. — Київ : Доля, 1993. — С. 260—282. : іл.
30. Ніколаєва Т. Історія українського костюма / Тамара Ніколаєва. — Київ : Либідь, 1996. — 172 с.
31. Покуття. Історико-етнографічний нарис. — Львів : Манускрипт, 2010.
32. Свійонтек І. Вишивки жіночих та чоловічих сорочок і переміток Городенківщини XIX — першої половини XX століття / І. Свійонтек // *Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах*. — Число 22—23. — Снятин. — С. 213—214.
33. Свійонтек І. «Покутські вишивки Прикарпаття». Мистецтво геометричного орнамент і колориту. Перший

- мистецький альбом / І. Свйонтек. — Львів : Апріорі, 2012. — 260 с. : іл.
34. *Стельмащук Г.* Традиційні головні убори українців / Галина Стельмащук. — Київ : Наукова думка, 1993. — С. 123 : іл. — (Бібл. посторінкова).
35. *Стельмащук Г.* Українські народні головні убори / Галина Стельмащук. — Львів : Апріорі, 2013. — С. 136.
36. Стефаниківський край Черемошу і Пруту... Снятинщина. Історико-етнографічний нарис / кер. авт. кол., гол. ред. А. Королько. — Снятин ; Івано-Франківськ ; Львів : Манускрипт-Львів, 2014. — 732 с. : іл.
37. *Туркавський М.* Етнографічна виставка Покуття в Коломиї / Туркавський Маркелій. — Коломия : Народний дім, 2004. — 40 с. / М. Туркавський ; Переклад з польської А. Ємчук ; вступна стаття М. Васильчука.
38. Українське народне мистецтво. Вбрання / упор. Колос С., Гургула І., Лобановський Б., Полюскевич О. — Вип. 2. — Київ : Державне вид. образотворчого мистецтва і муз. літ. УРСР, 1961. — 327 с.
39. Український народний одяг / під ред. Л. Бурачинської. — Торонто ; Філадельфія, 1992. — С. 113—124.
40. *Храпко Е.* Історія Завалля / Е. Храпко. — Коломия : Вік, 1997. — С. 161—163.
41. *Чабан Д.* Село над бистроплинною Рибицею. Джузову — 600 літ / Д. Чабан. — 1994. — С. 14.
42. *Falkowski J.* Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny / Falkowski Jan. — Lwów, 1938. — S. 49.
43. Katalog przedmiotów Wystawy Etnograficznej Oddziału Czarnohorskiego, Tow. Tatrzańskie obejmującej powiaty: Kołomyjski, Kossowski, Śniatyński, Horodeński, Zaleszczycki i Borszczowski połączonej z Wystawą płodów górskich która zaszczycona obecnością Najjaśniejszego Cesarza I Króla Franciszka Józefa I, otwartą została w dniu 15 września 1880 roku w Kołomyji. — Lwów, 1880.
44. *Kolberg O.* Ubiór / Kolberg Oskar // Pokucie. Obraz etnograficzny. — T. 1. — Kraków, 1882. — S. 35—49.
45. *Kozakevych O.* Ludowe wyroby dziane i koronkarskie na Wojkowszczyźnie i Podgórzu w końcu XIX — na początku XXI wieku: cechy regionalne i odmiany lokalne (na podstawie badań terenowych w latach 2005—2006) / O. Kozakevych // Łemkowie, Bojkowie, Rusini. Historia, współczesność, kultura materialna i duchowna. — Tom VI. — Słupsk, 2016. — S. 438—458.
46. *Mroczo Fr.* Ksawery. Śniatyńszczyzna / Mroczo Fr. // Przewodnik naukowy i literacki. Dodatek miesięczne do «Gazety Lwowskiej». — Rocznik XXV. — Lwów, 1897.
47. *Turkawski M.* Wystawa etnograficzna Pokucia w Kolomyi / Turkawski M. — Kraków : CZAS, 1880. — 55 s.

Olena Kozakevych

LOCAL PECULIARITIES
OF POKUTTIA'S FOLK KNITTED
AND LACE GOODS
AT LATE XIX — EARLY XXI CENTURIES:
ОЧИПКИ

Local features of traditional net caps («ochipkiv») the late XIX — early XXI century — in the context of traditional Pokuttia dress are considered, for the first time, in the article. The author's fieldwork in Pokuttia during 2012—2016 years is in the basis of the study of ways to wear, typology, techniques and artistic features of net caps. For the first time, information from respondents, photos of ancient and modern artifacts are introduced into scientific use. One of the main scientific findings — fixing of hand maid techniques of weaving of Pokuttia women's net caps.

Keywords: hat, peremitka, kerchief, cap, hair, typology, needle work, crocheting, local features, feature attributes, tradition.

Olena Kozakevych

ЛОКАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ
ПОКУТСКИХ НАРОДНЫХ ВЯЗАНЫХ
И КРУЖЕВНЫХ ИЗДЕЛИЙ
КОНЦА XIX — НАЧАЛА XXI ВЕКА:
ОЧИПКИ

В статье впервые рассмотрено локальные особенности покутских народных ажурных чепцов конца XIX — нач. XXI века — в контексте традиционной одежды Покуття. В основе изучения способов ношения, типологии, техник изготовления и художественных особенностей чепцов — авторские полевые исследования на Покутье 2012—2016-х годов. Впервые введено в научное пользование сведения от респондентов о покутских чепцах, фотографии давних и современных артефактов. Одна из главных находок — фиксация техник плетения ажурных чепцов.

Ключевые слова: головной убор, платок, «пэрэмйтка», чепец, прическа, типология, чепец-сборник, плетение иглой, вязание крючком, локальные особенности, художественные признаки, традиция.